

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

*Pro captu lectoris habent sua fata libelli*¹

Τα ανά χείρας Πρακτικά της επιστημονικής ημερίδας με θέμα «Η συμβολή των οικονομικών βιβλιοθηκών στην έρευνα και την ανάπτυξη», που έλαβε χώρα στην Τράπεζα της Ελλάδος στις 6 Μαρτίου 2015 στο πλαίσιο του Δικτύου Οικονομικών Βιβλιοθηκών, δείχνει τόσο τη χρησιμότητα του εγχειρήματος της δημιουργίας του Δικτύου όσο και την πολυπλοκότητα των ζητημάτων που συναρτώνται με τη χρήση των σύγχρονων βιβλιοθηκών. Όσοι από εμάς ξεκίνησαν την ερευνητική τους σταδιοδρομία πριν από την έλευση της επανάστασης των τεχνολογιών πληροφορικής και τηλεπικοινωνιών, ψάχνοντας σε καταλόγους με χάρτινα δελτία, αντιλαμβανόμαστε τόσο το μέγεθος της επιτελεσθείσας αλλαγής, όσο και το ότι βρισκόμαστε σε ένα νέο τοπίο με εντελώς διαφορετικές δυνατότητες στο χώρο της έρευνας².

Οι συμμετέχοντες στην ημερίδα προέρχονται από διαφορετικούς χώρους με συμπληρωματικές συμβολές: εισηγούνται ως χρήστες, ως βιβλιοθηκονόμοι και διευθυντές βιβλιοθηκών και ως οικονομολόγοι που σχολιάζουν τον οικονομικό ρόλο των βιβλιοθηκών στην οικονομική ανάπτυξη. Μόνο μέσα από τη συνεργασία και τη συνέργεια των τριών αυτών διαφορετικών οπτικών μπορούμε να κατανοήσουμε τη σημασία και το ρόλο των δικτύων βιβλιοθηκών με συγκεκριμένο θεματικό προσανατολισμό και να προχωρήσουμε σε συμπεράσματα και προτάσεις πολιτικής για τις οικονομικές βιβλιοθήκες του 21ου αιώνα.

1. Terentiani Mauri, *De Litteris, De Syllabis, De Metris, Libri Tres*, v. 1286, στο Heinrich Keil (επιμ.), *Grammatici Latini*, τόμος VI, *Scriptores Artis Metricae*, Teubner, Leipzig, 1874.

2. Βλ., π.χ., για την προ ψηφιακής εποχής έρευνα στις ανθρωπιστικές επιστήμες: Umberto Eco, *Come si fa una tesi di laurea*, Bompiani, Milano, 1977. Ελληνική έκδοση: *Πώς γίνεται μια διπλωματική εργασία*, επιμέλεια-μετάφραση: Μαριάννα Κονδύλη, Νήσος, Αθήνα, 1994.

Ο Θωμάς Jefferson, δύο αιώνες πριν, εξηγούσε σε τι διαφέρουν οι ιδέες από άλλα αγαθά³. Οι ιδέες είναι σαν τη φλόγα του κεριού: μπορείς να ανάψεις το κεριό σου από τη φλόγα του δικού μου χωρίς να μειωθεί το φως που απολαμβάνω. Οι σύγχρονοι οικονομολόγοι ονομάζουν το φαινόμενο αυτό “non-rivalry” ή «έλλειψη ανταγωνιστικότητας στην κατανάλωση». Η χρήση του πυθαγόρειου θεωρήματος από εμένα δεν εμποδίζει τη χρήση του από τους άλλους, σε αντίθεση με τη χρήση, φερ’ ειπείν, μιας χτένας. Η πρόσβαση όμως σε μια ιδέα μπορεί να υπόκειται στη δυνατότητα αποκλεισμού (excludability) εφόσον υπάρχουν πνευματικά δικαιώματα. Το πραγματικό κόστος μιας ιδέας είναι το κόστος δημιουργίας της, το οποίο σε συνδυασμό με το μικρό (οριακό) κόστος αναπαραγωγής της οδηγεί σε αύξουσες αποδόσεις κλίμακας που ακυρώνουν τις υποθέσεις του τέλειου ανταγωνισμού. Η σύγχρονη θεωρία της ενδογενούς οικονομικής μεγέθυνσης βασίζεται στην ανάλυση της δημιουργίας και της παραγωγικότητας των ιδεών⁴.

Τα μέσα και οι τρόποι αναπαραγωγής των ιδεών μεταβάλλονται ιστορικά: πέτρα, πηλός, πάπυρος, περγαμινή, χαρτί, ψηφιακό μέσο αφενός, και αντιγραφή (σε ειλητάριο ή κώδικα), τυπογραφική εκτύπωση, ψηφιακή αναπαραγωγή, αφετέρου. Αν και οι ιδέες φαινομενικά είναι ανεξάρτητες από το μέσο αποθήκευσης και διάδοσής τους, το κόστος της διάδοσής τους και το καθεστώς της πνευματικής ιδιοκτησίας είναι ένας εξαιρετικά σημαντικός παράγοντας για την τύχη τους. Στη σημερινή ψηφιακή εποχή υπάρχει πλέον η τεχνολογική **δυνατότητα** το σύνολο των ιδεών της ανθρωπότητας να είναι προσπελάσιμο σε κάθε ερευνητή που διαθέτει έναν τερματικό σταθμό (π.χ., προσωπικό υπολογιστή, tablet ή συσκευή ανάγνωσης) με σύνδεση στο διαδίκτυο, όπου και αν βρίσκεται αυτή ή αυτός χωρίς

3. Επιστολή Thomas Jefferson προς τον Isaac McPherson, 13 Αυγούστου 1813, στο Andrew A. Lipscomb & Albert Ellery Bergh (επιμ.), *The Writings of Thomas Jefferson*, 20 τόμοι, Thomas Jefferson Memorial Association, Washington DC, 1905, τόμος 13, σσ. 333-335. Ο Jefferson αναφέρεται κυρίως στις εφευρέσεις, ενώ εδώ η έμφαση είναι σε ιδέες επιστημονικού λόγου.

4. Βλ. Charles I. Jones, “Growth and Ideas”, στο Philippe Aghion & Steven N. Durlauf (επιμ.), *Handbook of Economic Growth*, Τόμος 1B, Elsevier, Amsterdam, 2005, Κεφάλαιο 16.

κόστος πρόσβασης⁵. Υπάρχουν πλέον μεγάλα αποθετήρια τεκμηρίων από ιδιωτικούς και δημόσιους οργανισμούς τα περισσότερα από τα οποία είναι ελεύθερα δικαιωμάτων⁶. Εξαιρετική πρόοδος έχει επίσης γίνει στο επίπεδο της ενοποίησης των ανοιχτών καταλόγων δημόσιας πρόσβασης (*Open Public Access Catalogues, OPAC*)⁷.

Είναι πλέον φανερό ότι οι παραγωγικές δυνάμεις που παρέχουν αυτή τη δυνατότητα πρόσβασης βρίσκονται σε αντίθεση με τις παραγωγικές σχέσεις που καθορίζουν τη διάχυση των ιδεών⁸. Επί παραδείγματι: ερευνητές υποβάλλουν άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά δωρεάν, άλλοι ερευνητές κρίνουν, επίσης δωρεάν, τα άρθρα αυτά και στη συνέχεια τα ερευνητικά και ακαδημαϊκά ιδρύματα που πληρώνουν τους μισθούς των ερευνητών αυτών καταβάλλουν αδρές αμοιβές για την πρόσβαση στα συγκεκριμένα

5. Βλ. σχετικά το εξαιρετικό βιβλίο του ιστορικού και διευθυντή της βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου του Harvard, Robert Darnton, *The Case for Books: Past, Present, and Future*, Public Affairs, New York, 2009.

6. Όπως ενδεικτικά τα *Google Books*, *Internet Archive*, *Open Library*, *Europeana*, *Hathi Trust*, *Gallica*, *Münchener Digitalisierungszentrum*, με πρωτογενείς ή δευτερογενείς ψηφιοποιήσεις, ενώ στα οικονομικά και στις κοινωνικές επιστήμες πιο εξειδικευμένα είναι το *Online Library of Liberty*, το *Ludwig von Mises Institute* και το *Marxists Internet Archive*. Στα οικονομικά επίσης σημαντικός είναι ο δικτυακός τόπος για ψηφιακούς πόρους για οικονομολόγους της *American Economic Association*, το *Resources for Economists on the Internet*, ενώ τα ερευνητικά άρθρα είναι συγκεντρωμένα στα *RePEc* (*Research Papers in Economics*), στο *IDEAS*, στο *Social Sciences Research Network* και ασφαλώς στο αντίστοιχο τμήμα του *JSTOR*. Στην Ελλάδα υπάρχει η συλλογή του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης, η *Ανέμη* του Πανεπιστημίου Κρήτης, ενώ οι δημόσιες βιβλιοθήκες έχουν ψηφιοποιήσει μεγάλο μέρος των συλλογών τους με ένα δυστυχώς αποτρεπτικά δύσχρηστο interface.

7. Στο Ηνωμένο Βασίλειο το *COPAC* αποτελεί την ενοποίηση των καταλόγων 90 περίπου ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών στο ΗΒ και στην Ιρλανδία, ενώ στη Γαλλία υπάρχει ο συλλογικός κατάλογος των βιβλιοθηκών και κέντρων τεκμηρίωσης της ανώτατης εκπαίδευσης και ο κατάλογος *SUDOC* (*Système Universitaire de Documentation*) με πάνω από 10 εκατομμύρια βιβλιογραφικά δελτία. Στην Ελλάδα αντίστοιχη ενοποίηση έχει γίνει από το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και το Πανεπιστήμιο Αθηνών έχει ενοποιήσει τον κατάλογο των βιβλιοθηκών του. Εντυπωσιακός είναι και ο εικονικός κατάλογος της Καρλσρούης (*KVK - Karlsruhe Virtueller Katalog*) και το *Worldcat* στις ΗΠΑ.

8. Βλ. Karl Marx, "Vorwort", στο *Zur Kritik der Politischen Ökonomie*, Franz Duncker, Berlin, 1859, όπως στο *Karl Marx – Friedrich Engels Werke*, Dietz Verlag, Berlin/DDR, 1961, τόμος 13, σσ. 7-11.

άρθρα τα οποία οι ερευνητές δεν μπορούν να τα αναρτήσουν ελεύθερα, εκτός αν υπάρχει – επί πληρωμή – σύμβαση ανοιχτής πρόσβασης μεταξύ ιδρύματος και εκδοτικού οίκου. Υπάρχει βεβαίως αντίλογος για την αναγκαιότητα ενός οικονομικού αντιτίμου για την πρόσβαση, αλλά το ύψος των δαπανώμενων ποσών αντανάκλα την ύπαρξη προσόδου μάλλον, παρά την αναγκαιότητα χρηματοδότησης της ερευνητικής δραστηριότητας.

Είναι σαφές ότι λόγω της μορφής της αγοράς των πνευματικών δικαιωμάτων το μείζον πρόβλημα στις ερευνητικές και ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες είναι η διαχείριση των πόρων πρόσβασης στα έντυπα ή στα ψηφιακά τεκμήρια, ενώ, αν η πρόσβαση ήταν ελεύθερη ή μικρού κόστους, τα κεντρικά ζητήματα τα οποία θα καλούνταν να αντιμετωπίσουν θα ήταν διαφορετικής υφής, κυρίως η οργάνωση της παρεχομένης πληροφορίας στους ερευνητές ενός συγκεκριμένου θεματικού πεδίου. Στην πληροφορία αυτή συμπεριλαμβάνονται και οι βάσεις δεδομένων και το κατάλληλο λογισμικό επεξεργασίας αυτών των δεδομένων.

Η εξειδικευμένη γνώση των βιβλιοθηκονόμων και των υπεύθυνων των βιβλιοθηκών είναι αυτή που θα καθορίσει πώς οι συγκεκριμένοι πόροι θα διαχειρίζονται αποτελεσματικά, ώστε με δεδομένο τον προϋπολογισμό τους να υπάρχουν στη συλλογή τους τα τεκμήρια εκείνα που θα καταστήσουν τη θεματική έρευνα τελεσφόρα, πώς θα οργανωθεί η διεπαφή μεταξύ ερευνητών και βιβλιοθήκης και πώς θα μπορούν ενεργά οι ερευνητές μέσα από τις βιβλιοθήκες να ενημερώνονται για το επιστημονικά νέο και το τι είναι διαθέσιμο για την έρευνά τους. Στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης ερευνητικής κοινότητας –ιδιαίτερα σε περιόδους μειωμένων κονδυλίων– η στενή συνεργασία των οικονομικών βιβλιοθηκών μέσω ενός δικτύου μπορεί να παίξει καθοριστικό ρόλο στην επιτυχία της έρευνας. Σε αντίθεση μάλιστα με άλλα θεματικά πεδία, οι οικονομικοί επιστήμονες είναι οι κατ' εξοχήν εφοδιασμένοι με τα επιστημονικά εργαλεία για να στοχαστούν και να αναλύσουν το ρόλο που παίζουν οι βιβλιοθήκες στην έρευνα, στη διάχυση των ιδεών και στην ανάπτυξη.

Ο ανά χείρας τόμος είναι ένα λειμωνάριο τέτοιων ιδεών. Πληροφορεί, αναλύει και αναπτύσσει τα προβλήματα που ανακύπτουν στην επιστημονική έρευνα και προτείνει πολιτικές για την επίλυσή τους. Μέσα από τις

αφηγήσεις προσωπικών εμπειριών των ερευνητών δείχνει ότι η σχέση ερευνητή/αναγνώστη/χρήστη και βιβλιοθήκης ξεπερνά τις επιστημονικές αναγκαιότητες και γίνεται μια σχέση βιωματική που καθορίζει την καθημερινότητα της επιστημονικής κοινότητας, μια καθημερινότητα που συνεχώς αλλάζει υπό το φώς των συνεχών εξελίξεων στο χώρο της τεχνολογίας και της σχέσης μας με την πληροφορία και τις ιδέες.

Εύχομαι η συνάντηση αυτή να αποτελέσει εφαλτήριο για την αποτελεσματικότερη οργάνωση της επιστημονικής έρευνας στις οικονομικές επιστήμες στη χώρα μας.

ΝΙΚΟΣ ΘΕΟΧΑΡΑΚΗΣ
Πρόεδρος του Δ.Σ. και
Επιστημονικός Διευθυντής ΚΕΠΕ

Αθήνα, Νοέμβριος 2015